TESAM Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy
Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı. 13-40
ISSN: 2148 - 2462 E-ISSN: 2458 - 9217

İTHALATTAN İHRACATA, DIŞ TİCARET EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: KURAMSAL ÇERÇEVE VE TÜRKİYE UYGULAMASI (2006Q1-2018Q3)[1]

Ali BALKANLI[2]

Öz

Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi çok uzun yıllardır iktisatçıların tartıştığı bir konu olmuştur. Özellikle 1950'li yıllar ile birlikte, uluslararası ekonomik analizde, ihracatın ekonomik büyümenin motoru olup olamayacağı artan ölçüde tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle gelişmiş kapitalist ekonomilerde başlayan bu tartışma, bir adım sonra gelişmekte olan ekonomilerde, ekonomik büyümeyi uyarmak ve daha hızlı büyüme sağlamak noktasında, bir model biçiminde gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Ancak ekonomik büyümenin uyarıcıları arasında kabul edilen ihracatın her ülkede ekonomik büyümeyi mutlaka uyarıp uyaramayacağı hala tartışılan bir konudur. Ve hatta bu tartışmanın bir adım ötesinde, günümüzde yarattığı etkiler boyutuyla, ithalatın da ekonomik büyümeyi uyarıp uyaramayacağı da tartışılmaktadır. Bu çalışmada öncelikle kuramsal düzlemde bu tartışmalar incelenmiştir. Ardından literatür taraması yapılarak, dış ticaret büyüme ilişkisi üzerine elde edilen sonuçlar irdelenmiştir. Bunun ardından ise 2006-2018 dönemi dış ticaretinin gelişimi incelenmiş ve devamında Türkiye'de 2006Q1-2018Q3 dönemi dış ticaret verileri kullanılarak, ekonometrik düzlemde Granger nedensellik testi ile Türkiye'de ithalat-ihracat-ekonomik büyüme ilişkisinin nasıl olduğu araştırılmıştır. Araştırmadan görülen odur ki, incelenen dönem itibariyle, Türkiye'de ihracatın değil, ithalatın etkililiği vardır ve bu etki ithalattan ihracata doğrudur.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme, İhracat-Büyüme İlişkisi, İthalat-Büyüme İlişkisi

Jel Kodu: F41, C01, F43, O10, F10, F47,F63

---

1 Makalenin Geliş Tarihi: 11.01.2019 Makalenin Kabul Tarihi: 27.03.2019
2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi. e-mail: aobalkan@istanbul.edu.tr

Atıf: Balkanlı, A. (2019). İthalattan ihracata, dış ticaret ekonomik büyüme ilişkisi: kuramsal çerçeve ve Türkiye uygulaması (2006q1-2018q3). *Tesam Akademi Dergisi*, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı, 13-40. http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.546665

The relationship between external trade and economic growth, from export to import: theoretical outline and Turkish case (2006Q1-2018Q3)

Abstract

The relationship between foreign trade and economic growth has been a topic discussed by economists for many years. Especially in the 1950s, in international economic analysis, it became increasingly debatable whether exports would be the engine of economic growth. This discussion, which started especially in the advanced capitalist economies, is seen as a model in the emerging economies in order to stimulate economic growth and to achieve faster growth, and started to be implemented. However, the question of whether the export to stimulus to economic growth in every country could still a matter of debate. And at the other side, it is also debated whether imports can stimulate economic growth. In this study, firstly, these debates were examined in the theoretical level and then the literature review was conducted and the results obtained from the relationship between foreign trade growth were examined. After examination of the external trade developments of the 2006-2018 period, using 2006Q1-2018Q3 period foreign trade data, via by Granger Causality test was investigated import-export-growth relationship in Turkey. It is seen from the research that there is a causality from import to export in the period 2006Q1-2018Q3.

Keywords: External Trade, International trade, Economic Growth, Import-Economic Growth, Export-Economic Growth

Giriş

İhracat ve ithalat kalemleriyle, ödemeler dengesinin ana alt ögesi olan dış ticaret bilançosu, başkaca büyük kalemler de olmakla birlikte, ödemeler dengesinin ana trendini ve karakterini belirler. Dış ticaret dengesinde ihracatın ve ithalatın karşılıklı gelişimi, ülkelerin ekonomik gelişmeleri ve ekonomik büyümeleri üzerinde bir biçimde etkili olan unsurlar olmak durumundadır ve onların karşılıklı konumları ve dış ticaret bilançosunun + ya da - değerleri, ödemeler dengesinin diğer hesaplarının da yönünü belirleyebilmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki, dış ticaret dengesinde ortaya çıkan gelişmeler, önce ödemeler dengesini ve ardından bütün bir ekonomiyi etkisi altına alabilir. İzlenecek iktisat politikaları da bu noktada, çoğunlukla dış ticaret üzerine odaklanırlar.

Burada, bu çalışmamızda, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri önce kuramsal düzeyde incelenecektir. Bunun ardından Türkiye'nin 2006-2018 dönemi dış ticaretinin gelişimi incelenecek ve ardından literatürde dış ticaret ve büyüme ilişkisi irdelenecektir. Bu irdelemenin ardından ise 2006 yılından 2018 yılı 3. çeyreğine dek (2006Q1-2018Q3 dönemi) ihracat, ithalat, ekonomik büyüme ilişkisinin nasıl bir görünüm sergilediği amprik olarak saptanmaya çalışılacaktır.

Büyümenin Motoru Olarak İhracat ve İthalat-Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyüme, en temel anlamıyla bir ülkede tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde bir bir önceki döneme göre üretimin artışı demektir (Sümer, 2005, s. 83[3]). Ekonomik büyümenin artırılabilmesi ise açıktır ki, her ekonomi için bir başarımdır. Bu başarımda ekonominin iç ögeleri etken olarak yer aldığı gibi, dış ögeleri de etken olarak yer alabilir. Burada ekonominin dış ögeleri denildiğinde diğer ögeler de olmakla birlikte, "esasen" içerisinde ihracat ve ithalatın yer aldığı dış ticaret dengesi anlatılır. Ekonominin dış boyutunu ifade eden dış ticaret kesimi, ekonomiyi dönüştürme kabiliyetine sahip bir kesim konumundadır. Bu değiştirici etki birinci boyutta, dış ticaretin iç ekonomik dengeyi etkilemesiyle ortaya çıkar. İkinci olarak ise dış ticaretin ekonomik büyümeyi etkilemesiyle ortaya çıkar. Çünkü dış ticaret artışıyla bir ekonomide (Adam Smith'den beri bilinir ki) işbölümü ve uzmanlaşma artar. Bu ise ekonomik büyümeyi uyarır. Dış ticaret ülke ekonomisinde büyümeyi arttırabildiği gibi, belirli

3 Çağdaş kalkınma ve büyüme kuramları ışığında denilebilir ki, bir ekonomide, ulusal üretimin düzeyini belirleyen ögeler sadece üretim etmenleri ve bunların üretimdeki etkinliği ile ilgili değildir, aynı zamanda ilgili ekonomideki eğitim ve araştırma faaliyetleri ve teknolojik değişmeler ve bunların boyutlarıyla da üretimin düzeyini bir biçimde etkilerler (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sümer, 2005, s. 83).

koşullar altında ülke ekonomisinin büyümesini engelleyebilir de. Diğer taraftan ihracat boyutuyla bakıldığında, dış ticaret ekonomik büyüme ilişkisinde, ihracatın büyümesi (ya da azalması) ile ekonomik büyümenin büyümesi (azalması) arasında karşılıklı etkileşim de beklemek gerekir (Jenicek ve Krepl, 2009, ss. 211-212). Yani sadece ihracatın büyümesi ile ekonomik büyümeden değil, aynı zamanda ekonomik büyümenin artışıyla ihracatın (ithalatın) büyümesinden de söz edebiliriz.

Genel ekonomik analizde, denilebilir ki, ülkeler, ekonomik büyümenin uyarılması noktasında, talep, ithal ikamesi ve ihracatı büyümenin motoru olarak seçebilirler. Ve hatta bu seçiş stratejik bir bakışı içerirse, buradan büyüme stratejileri de oluşturulabilir. Örneğin, bir dönem bir çok gelişmekte olan ekonomide uygulamaya konu olan İhracata dönük sanayileşme stratejisi bu durumu anlatır.

Ülkeler, öyle ya da böyle, birbirleriyle ticaret yapmak durumundadırlar. Bu noktada, ülkelerin birbirileriyle mal ve hizmet alış verişi gerçekleştirmelerinin nedenselliği konusunda Adam Smith'den David Ricardo'ya, Eli F. Hecscher-Bertil Ohlin'e, W. Leontief'e ve modern dinamik yorumlara, bir çok açıklama vardır. Bu konuda bir çok kuram, yaklaşım uluslararası ticareti ve nedenlerini açıklamaya çalışsa da, esasen görülür ki, uluslar arasındaki ticaretin özünde (ulusların birbirleriyle ticaret gerekçesi olarak) doğal kaynak zenginliği-yoksunluğu, teknolojik açık da dediğimiz (Jenicek ve Krepl, 2009, ss. 214-216) teknolojik farklılığın varlığı (M.V.Posner, Teknolojik Açık Yaklaşımı (Postner, 1961), R.Vernon, Ürün Devreleri Analizi (Vernon, 1960)) ve faktörel üstünlüklerin varlığı (klasik maliyetler yaklaşımı) ana belirleyiciler olmak durumundadır. Ülkeler çok büyük ölçüde bu ana ögeler bağlamında aralarında ihracat/ithalat gerçekleştirmek durumundadırlar.

Ekonomilerin dış ticaret işlemleri gerçekleştirmeleri, onların ülke içerisinde ulaşılabilir ürün sunumunu ve çeşitliliklerini artırması ve yurtiçi pazarlarını göreli olarak büyütmesi anlamına gelir. Büyüyen bir pazarda ise açıktır ki, daha fazla üretmek ve dolayısıyla, ölçek ekonomisine ulaşabilmek daha fazla olasıdır. Böylelikle ekonomiler, dış ticaret sayesinde, işbölümü artışı ve uzmanlaşma olgusuyla karşılaşırlar. Bu ise ilgili ekonomide büyümeyi uyaran bir gelişmedir. Bu gelişmeye, özellikle ihracat boyutundan bakıldığında, süreğen olarak artan ihracat Denis Robertson tarafından 1940 yılında ileri sürülen "ihracatın ekonomik büyümenin motoru olabileceği tezi"ni gündeme getirir (Srinivasan, 2001, s. 2). Burada ihracat harcama artışı demektir ve harcama artışı nasıl ekonomik büyümeyi hızlandırır ise, ihracat artışı da bir (dış) harcama

artışı olduğu çerçevede (ihracatçı ülkede) ekonomik büyümeyi hızlandırır denilmektedir. Tabi burada dış ticaretten ekonomiye etkiler boyutuyla, artan üretim ile ölçek ekonomisine ulaşma olasılığını, işbölümünü ve uzmanlaşmayı ve buradan sağlanacak etkileri de buna eklemek gerekir.

Ekonomik büyümeyi uyaran harcama artışı, diğer anlamda taleple ilgilidir ve talep artışını anlatır. Esasen ekonomik büyümenin en önemli uyarıcısı taleptir. Talep ise iç talep ve dış talep olmak üzere ikiye ayrılır. Ve dış talep de ihracatı ifade eder. İhracat artışı, dış ticaret çarpanı aracılığıyla milli geliri ve aynı zamanda işbölümünü, verimliliği artırır. (Arvas ve Torusdağ, 2016, s. 5). Kuramsal olarak, ihracatın önderlik ettiği büyüme modelleri, sanayileşen Asya ekonomilerinin sanayileşme noktasında zafer kazanmasından sonra Neoklasik iktisatçılarca önerilir hale gelmiş (Adeleye, Adeteye ve Adewuyi, 2015, s. 167) ve ekonomik büyümenin uyarılmasında, ekonomik büyümede ihracatın iç talepten hemen sonra gelen etmen olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Ancak açıktır ki, bunun her zaman ve her koşulda böyle olacağını düşünmek bir yanılgı olur. Çünkü ihracat ekonomik büyüme ilişkisi tek etmenli basit bir ilişki değil, karmaşık çok etmenli bir ilişkidir. Ayırca, belirtmek gerekir ki, ihracat ve ithalatın farklı dinamikleri vardır ve bu farklı etkiler boyutuyla, ihracat ve ithalat, bütün ekonomiyi ve oradan gelen etkiler ile ayrıca ekonomik büyümeyi etkiler.

Esasen ihracatın ekonomik büyümeyi etkilemesi, ihracatın rekabeti arttırmasının yarattığı daha gelişmiş kaynak aktarım mekanizmaları, teknik bilginin yayılması, yönetim kalitesinin artması, yeni teknolojilere yönelişinin artması ile ve bunların yarattığı verimlilik artışı ile olduğu gibi, yerli mallara dış talep artışının getirdiği katkılar ile ve bunun da yeni yatırımları uyarması ile olduğu gibi, aynı zamanda iç pazarı dar olan ekonomilerde ihracat pazarın büyümesine olanak sağlarken, daha yeni teknolojilerin kullanılmasını ve uzmanlaşma ve ölçek yararı etkileri sağlar (Aktaş, 2009, s. 36). Burada birebir kesinlik içermemekle birlikte (ihracat-büyüme ilişkisi çok faktörlü girift bir ilişkidir ve ille de birebir etkileşim beklenmemelidir) ihracat artışının üretimi artırırken, istihdamı da artırabileceğini düşünmek gerekir (Akkaş ve Öztürk, 2016, s. 1330). Sermaye yoğun bir üretim bile olsa, ek her ihracat artışı bir biçimde istihdamı da etkileyecektir. Ayrıca ihracatın artışının süreklilik kazandığı durumda, eğer döviz darboğazı ve ödemeler dengesi sorunu var ise bu durumda, ihracat artışının ekonomideki döviz baskısını azaltma yoluyla, hükümetlerin daha günlük politikalar uygulamak yerine, rasyonel iktisat politikaları uygulanmasına da olanak sağlayacağı söylenebilir. Bu ise açıktır ki, ekonomideki en büyük karar verici olan devletin politikalarının

ekonomik büyümeye olumlu etki yapması demektir.

Diğer taraftan şunu da belirtmek gerekir: Ekonomik büyümenin uyarılmasında sadece ihracat etkili olmaz. Aynı zamanda belli durumlarda ithalat artışının da ekonomik büyümeyi uyarmasından söz edilebilir. Makro ekonomik bakış açısıyla, standart milli gelir denkleminde, ihracat milli geliri artıran bir etmendir ve ithalat ise milli geliri azaltan bir etmendir. Bu bakış açısıyla bu denklemden, sonuçta ithalat artışının ulusal geliri artırması değil, aksine azaltacağı beklenmelidir [Yd=C+I+(X-M)]. Bu beklenti bu eşitlik kapsamında şaşırtıcı bir beklenti değildir. Ancak burada ithalat ekonomik büyüme ilişkisinden söz ederken, bu eşitliğin ötesine geçmek gerekir. Açıktır ki, ithalat ile rekabet artar. Pazardaki rekabet nedeniyle, üretim teknikleri yenilenmeye gide(bili)r, yeni ürünler gündeme gelebilir, ürün kalitesi yükselir. Bu durumda piyasada talep hareketlenebilecek, bu da üretimi etkileyebilecektir. Diğer taraftan artan rekabetin etkisinde ara ve girdi mallarının kalitesinin artması söz konuş olurken bir yanda ürün kalitesini artar ve diğer yandan da Toplam Faktör Verimliliğini de arta(bili)r. Buradan kaynaklı bir büyümeden söz edilebiliyor ise, burada ithalata dayalı büyümeden söz edilebilir.

İthalata dayalı büyüme dünya ekonomisinin sunduğu olumlu piyasa ve finansman koşullarının etkisinde, dış kaynak bulunabildiği müddetçe sürdürülebilir bir büyüme yaklaşımıdır. Ve açıktır ki, uzun dönemde sürdürülebilirliği yoktur. Bu modelde, ana öge, yabancı girdi ithalatının, ticaret ve büyüme arasındaki ilişkinin önemli bir belirleyicisi olmasıdır (Lee, 1994, s. 1).Burada ayrıca ithalat artışı ile ihracat artışının da sağlanması durumu söz konusu olabilir. Sanayisi büyük ölçüde dışa bağımlı olan bir ekonomide, ihraç ürünü üretebilmenin koşulu ithalat gerçekleştirmek de olabilir. Dolayısıyla, ithalat-ekonomik büyüme ilişkisi buradan da kurulabilir.

Burada ithalatın büyüme üzerindeki etkisinde, özellikle teknoloji transferinin de bir yolu olan sermaye malı ve aramalı ithalatına büyük rol düşmektedir. Sermaye malı ve ara malı ithalatının, sahip oldukları özellikler nedeniyle, GOÜ'lerdeki yatırımları ve böylece ekonomik büyümeyi artırdığından söz edilmektedir (Gerni, Emsen ve Değer, 2008, ss. 6-7). Grossman ve Helpman (1991), Rivera-Bath ve Romer (1991), and Quah ve RauchQ99O) çalışmalarında, uluslararası ticaretin, daha fazla araştırma ve geliştirme ya da yaparak öğrenme faaliyetlerini kolaylaştıran daha geniş ara girdiler sağlaması,ithal edilmesi sayesinde ekonomik büyüme oranını artırabileceğini göstermektedirler (Akt. Lee, 1994, ss. 1-2). Bu nedenle, uluslararası iktisat literatüründe, uzun süredir

uluslararası ticaretin sanayileşme sektörüne temel ve verimli yabancı girdiler sağlamasıyla, ekonomik büyümeyi uyardığı tartışılmaktadır. Örneğin, Anne Kruger de, 1983'deki bir çalışmasında "sermaye malları ithalatındaki bir düşüşün GSYH büyüme oranını azaltacağını ve ara mal ve hammadde ithalatındaki düşüşün üretimi ve istihdamı olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmekte ve yukarıda ortaya konan görüşe destek olmaktadır (Aktaran, Lee, 1994, ss. 1-2). Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, ithalata dayalı büyümenin ihracat kadar olmasa da, belli noktalarda üretimi etkilediğini ve büyümeye (dolaylı) etki yaptığını da düşünmemiz gerekir.

Makro ekonomik eşitlikte, esasen ithalatın milli geliri azalttığı bir gerçek olmakla birlikte, ithalat büyüme ilişkisindeki bu etkililikte sanayiinin ithalata bağımlılığı önem taşır. Yüksek oranda ithalata bağımlılık olgusunun ve yüksek oranda ara malı ithalat oranının varlığında (Ersungur, Ekinci ve Takım, 2011, s. 10) talebin desteklediği üretim artışı, aynı zamanda ithalat artışını gündeme getirir. Dolayısıyla da, üretimden geri beslemeyle ithalata, buradan da büyümeye bir bağlantı kurulabilir. Ve dolayısıyla da, ithalat ile büyüme arasında bu boyutuyla da bir bağlantı kurulabilir. Bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında, ekonomik büyümenin, Esfahani'ye göre (1999) ara malı ithalatından, Zhang ve Zou'ya göre (1995) yabancı teknoloji ithalatından, Chuang'a göre (2002) teknoloji ağırlıklı mal ithalatından büyümeye uyarım gider ve ekonomik büyümeyi olumlu etkiler (Akt. Gerni, Emsen ve Değer, s. 8, Tablo 3). Türkiye'de imalat sanayiinin ithalata bağımlılığında, ara malı, sermaye malı, teknoloji ithalatından ve teknoloji içerikli mallar ithalatından söz ettiğimizde, ithalata dayalı büyümenin izlerini de bir biçimde görmek mümkündür. Burada özellikle ithal ara mallarındaki teknoloji ve yeni ürün boyutunu göz önüne almamız gerekir (Kibritçioğlu, s. 213). Çünkü yeni gelişen teknoloji, ürün niteliklerini değiştirirken, yeni ürün üretimini de teşvik etmektedir. Bu ise teknoloji-ithalat ilişkisinden, ekonomik büyümeye bir uyarım demektir.

2006-2018 Dönemi Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi

Türkiye 1980 sonrası ekonomisini dışa açarken, 11 Ağustos 1989'da çıkarılan 32 Sayılı kararname ile birlikte finansal baskı ve finansal engellemelere yönelik uygulamaları terk ederek finansal serbestleşmeye geçmiş (Savrul, Özekicioğlu ve Özel, 2013, s. 233) ve böylelikle küresel ekonomiye de adım amıştır. Küresel ekonomiye katılmanın kronik denge sorunu yaşayan Türkiye için diğer bir anlamı, yurtdışı finansal sermaye hareketlerinden eskisine göre daha fazla yararlanma anlamına gelmiştir.

Bu durum, bir dönem sonrası (1994 sonrası) itibariyle yurtdışı finansal sermaye hareketlerine dayanarak "ödünç büyüme" (Balkanlı, 2017, s. 95) sürecine girilmesini anlatmıştır. 1989 sonrası dönemde ilk adımda ekonomide şu durumun geçerli olduğunu söyleyebiliriz: 1989 sonrası dönemde ekonominin makro düzeyde performansı, net sermaye giriş ve çıkışlarına aşırı duyarlı bir konuma gelmiş, ekonomi dolarlaşmış, ulusal paraya talep azalmış ve nüansları zamanla değişen esnek kur politikası izlenmiştir" (Ercilasun, 2002, s. 6).

Türkiye'nin dış kaynakları öne almaya daha fazla yönelebilmesi, -hukuken 1989 yılındaki 32 sayılı Kararname ile başlamış olsa da- esasen özellikle 1994 krizi sonrasında söz konusu olmuştur. Genel olarak bakıldığında, görülür ki, dışa açık bir ekonomide sadece mal ve hizmet hareketleri değil, ayrıca sermaye hareketleri de söz konusudur. Eğer sermaye hareketliliği serbest bırakıldı ise, dış yatırımcı iç alem ve dış alem faizleri ve tahvil bono faizleri doğrultusunda iç ve dış piyasalarda rahatlıkla hareket edebilmektedir. Buna göre iç faiz oranının yükselmesiyle birlikte, yerli finansal varlıklara olan dış finansal talep artarken, sermaye girişleriyle birlikte ödemeler dengesi (dış ticaret dengesi) açıkları da kapanabilecektir (Sümer, 2013, s. 52). Türkiye'de 1989 sonrasında adım adım bu süreç kendisini göstermiştir.

1994 krizi sonrasında ekonominin rehabilitasyonu sonrasında, dış ticaret açıklarının finansmanında dış kaynaklar daha etkin kullanılmaya başlanmıştır. (Daha öncesinde de düşük dozda da olsa kullanıldığını unutmadan). Öyle ki, 1994 krizinden sonra kamu faiz-dışı dengede kısmi (ama yeterli olmayan) iyileşmeler sağlandığı için, kamu borç stokundaki artışın kaynakları değişmiş, reel faiz oranı ile milli gelir büyüme hızı arasındaki fark, özellikle 1997'den sonra büyüyerek borç dinamiğini hızlandırmıştır (Ercilasun, 2002, s. 7). Artan borçlanma ise ekonominin kırılganlığını daha da artırmıştır. Bu süreçte, Aralık 1999'da IMF ile Standby anlaşması yapılmış ve 2000 yılı Kasım ayına geldiğinde, 2001 yılında da devam eden bir kriz ortamına taşınmıştır.

Sıcak para politikası kaynaklı ve dış ticaretten başlayarak, ekonominin bütününe yansıyan bu kriz, sadece dış ticarette etkili olmamış, aynı zamanda finans kesiminde büyük dalgalanmalar ve sistemde de ciddi bozulmalar yaratmıştır. Özellikle Şubat 2001'de alevlenen krizin kur ve faiz şoklarından bilançoları hasar gören ve öz kaynakları azalan banka sisteminin yeniden sermayelendirilmesi süreci yaşanmış, kamu borç yükünün artmış olmasının varlığında, bütçe politikalarıyla olumsuzlaşmış talep/üretim konjonktürünü olumluya dönüştürme imkanlarını

kısıtlarken (Ercilasun, 2002, s. 1), ekonomide uzun dönemli bir kriz deformasyonu oluşmuştur.

2001 krizinin nedenlerini saptamada, faktörler olarak Asya ve Rusya krizlerinin etkileri, siyasal istikrarsızlık etkili olsa da (Bağcı, 2016, s. 48), özellikle talebi, harcamaları, ithal talebini ve denge koşullarını etkileme boyutuyla, dış kaynak kullanımına –krize hazırlayıcı bir faktör olarak- vurgu yapmak gerekir. Türkiye'de, 1999 yılı Aralık ayında imzalanan Stand by anlaşması ile birlikte, enflasyonu düşürmek maksadıyla çıpa rejimi getirilmiş (Savrul ve Doğru, 2013, s. 6; Turgut, 2006, ss. 7-9)) ve bunun etkisinde (enflasyona göre) döviz kuru düşük değerlendirirken (https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari, (Erişim:04.01.2019)), ekonomide dış kaynak kullanımı için cazip bir ortam oluşmuştur. 2000 yılı sonuna doğru dış ticaret dengesinde, ithalatta "Stand by" sonrasında aşırı bozulma ile birlikte (Dış ticaret açığı Stand by'ın imzalandığı 1999 yılı sonunda 14.1 milyar dolar iken, Stand by uygulamasıyla gelen Çıpa rejimi sonrası (200 yılı sonu itibariyle) 26.7 milyar dolara çıkmıştır. Dolayısıyla da, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %51'e düşmüştür), içerideki piyasalarda panik havası oluşmuş ve ekonomi bir kriz ortamına girmiştir. Kriz sonrasında ise 14.04.2001'de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konulmuştur. 2001 krizi sonrasında (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sürecinde) ihracatın ithalatı karşılama oranlarında küçük çaplı bir kıpırdanma olsa da, bu artış büyük bir değişimi anlatmamıştır. Ancak 2001 sonrası dikkati çeken durum, dış ticaret açıklarının yükselen bir eğilim sergilemesi olmuştur. Bu durum ise 2001 yılı sonrasında, ithalat artışına dayalı gelişim sürecinin yaşandığını, burada oluşan dış ticaret açığının da büyük ölçüde (ihracatın ithalatı karşılama oranı artmamaktadır ve dış ticaret açığı azalmamaktadır) dış kaynak ile karşılandığını düşündürtmektedir.

Türkiye'de 2000'li yıllarda ihracatın yerine ithalatın daha fazla arttığı bir dönemi ifade eder ve bu yıllara baktığımızda da pozitif büyüme oranları ile karşılaşırız. Türkiye'de, sadece 2001 sonrasında değil, öncesinde de, genel olarak, ithalat ile ekonominin büyüme oranları arasında bir birliktelik, yanyanalık ilişkisi olduğu dikkat çeker. Örnek olarak vermek gerekirse, denilebilir ki, 1968, 1975 ve 1977 yıllarında ihracatta olumsuz büyüme gözlenmesine karşın ekonomik büyüme oranları olumlu seyretmiştir (Yıldız ve Berber, 2012, s. 169). Ya da ihracatın büyümenin motoru olarak kabul edildiği, 1981 yılında ise ihracatta yüzde altmışın üzerinde büyüme gerçekleşmesine rağmen bu durum ekonomik büyüme oranlarına yansımamıştır. Buna karşılık, 1994, 2001 gibi kriz yıllarında

hem ithalatta, hem de büyümede daralma gözlenmiştir. Çok genel olsa da bu örnekler Türkiye'de ekonomik büyüme oranları üzerinde ithalatın ihracattan daha etkili olduğunu göstermektedir (Yıldız ve Berber, 2012, s. 169). Aslında kronik denge sorunu yaşayan ve harcamalarını dış kaynak ile karşılaya yönelen bir ekonomi için, iç talebin beslediği ara malı girdi ithalatı ile ekonomide bir canlılığın yaşanması şaşırtıcı değildir.

Açıktır ki, bu yıllar (1980-1987 dönemiyle karşılaştırıldığında) ihracat önceliğini geri plana attığı yıllardır. Bu durum ihracatın ithalatı karşılama oranının ve dış açıkların seyrinden de görülür. Açıktır ki, ithalat artarken, ithalatın finansmanında, ihracat artışı karşılık gelemiyorsa, dış fonlama olgusunu düşünmek gerekir. Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere, dış ticaret açığının büyüme eğilimine girdiği tarihin başlangıcı 2001 yılıdır. Yıldan yıla dış ticaret açığı sürekli artış sergilemiştir. Bu noktada denilebilir ki, 1989'dan küresel krizin başlangıcı kabul edilen 2007 yılı son çeyreğine kadar Türkiye, ithalatı arttırarak hızlı büyüme kaydetmiştir. (Yıldız ve Berber, 2012, ss. 165-166). Yaşanan küresel kriz sonrasında Türkiye'nin dış ticaret açık düzeyinde bir daralma oluşur. 2008 yılından sonra, 2009 yılında yaşanan bu düşüşün sonrasında da süren dış ticaret açığı büyümesi, 2011'de 105.9 milyar dolara çıkarken, 2012 yılına dek bir düşüş (84.1 Milyar dolar) gerçekleşmiş, 2013 yılında 99.1 milyar dolara çıkmış, ancak sonraki yıllarda dış ticaret açığı düşüş eğilimine girmiş ve 2018 yılında yaşanan olumsuzluklarla birlikte döviz kurunun yükselişinin de etkisinde 52.3 milyar dolara düşmüştür. Bir bakıma ithalatın dış ticaret açığında yüksek tansiyon etkisi yaptığı zaman aralığı 2001'den 2012 dönemine kadardır. 2012 yılından sonra, Tablo 1'de de ithalatın değişim oranından görüldüğü üzere, ithalatın dış ticaret dengesi üzerindeki baskısının göreli olarak azaldığı söylenebilir. 2012-2017 zaman aralığında ithalat baskısı azalırken, ihracatın başarımının da düşük olduğu görülür. Bir bakıma, bu dönemde ihracat (büyük oranlı) artmazken, ithalat da (büyük oranlı) artmamıştır. Hatta 2013 ve 2017 yıllarındaki artış göz önüne alınmazsa, 2012 sonrasında ithalatta düşüş söz konusu olmuştur.

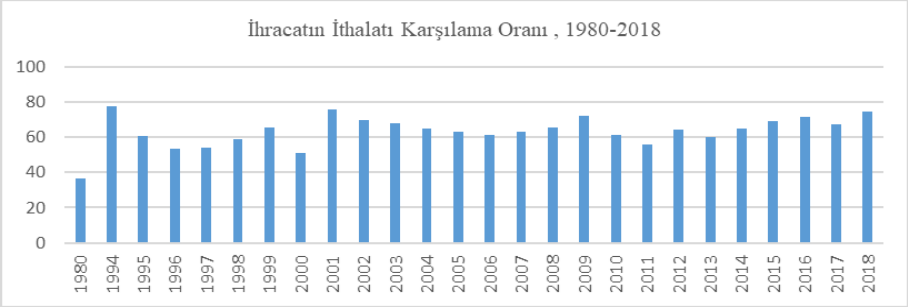
Tablo 1

1994-2017 Dönemi Dış Ticaret Verileri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Milyon Dolar ve % olarak)

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı karşılama Oranı %
Yıllar	Değer	Değişim%	Değer	Değişim%	Değer	Değer	
1994	18 105872	18,0	23 270019	-20,9	-5 164147	41 375891	77,8
1995	21 637041	19,5	35 709011	53,5	-14 071970	57 346052	60,6
1996	23 224465	7,3	43 626642	22,2	-20 402178	66 851107	53,2
1997	26 261072	13,1	48 558721	11,3	-22 297649	74 819792	54,1
1998	26 973952	2,7	45 921392	-5,4	-18 947440	72 895344	58,7
1999	26 587225	-1,4	40 671272	-11,4	-14 084047	67 258497	65,4
2000	27 774906	4,5	54 502821	34,0	-26 727914	82 277727	51,0
2001	31 334216	12,8	41 399083	-24,0	-10 064867	72 733299	75,7
2002	36 059089	15,1	51 553797	24,5	-15 494708	87 612886	69,9
2003	47 252836	31,0	69 339692	34,5	-22 086856	116 592528	68,1
2004	63 167153	33,7	97 539766	40,7	-34 372613	160 706919	64,8
2005	73 476408	16,3	116 774151	19,7	-43 297743	190 250559	62,9
2006	85 534676	16,4	139 576174	19,5	-54 041499	225 110850	61,3
2007	107 271750	25,4	170 062715	21,8	-62 790965	277 334464	63,1
2008	132 027196	23,1	201 963574	18,8	-69 936378	333 990770	65,4
2009	102 142613	-22,6	140 928421	-30,2	-38 785809	243 071034	72,5
2010	113 883219	11,5	185 544332	31,7	-71 661113	299 427551	61,4
2011	134 906869	18,5	240 841676	29,8	-105 934807	375 748545	56,0
2012	152 461737	13,0	236 545141	-1,8	-84 083404	389 006877	64,5
2013	151 802637	-0,4	251 661250	6,4	-99 858613	403 463887	60,3
2014	157 610158	3,8	242 177117	-3,8	-84 566959	399 787275	65,1
2015	143 838871	-8,7	207 234359	-14,4	-63 395487	351 073230	69,4
2016	142 529584	-0,9	198 618235	-4,2	-56 088651	341 147819	71,8
2017	156 992940	10,1	233 799651	17,7	-76 806711	390 792592	67,1

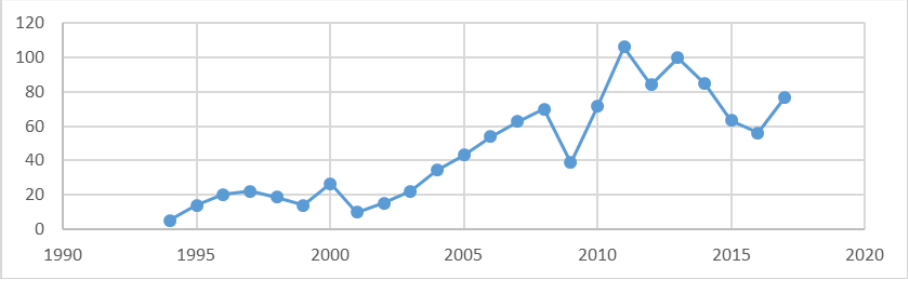
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr (Erişim:02.01.2019)

Grafik 1
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, (1980-2018, % Olarak)

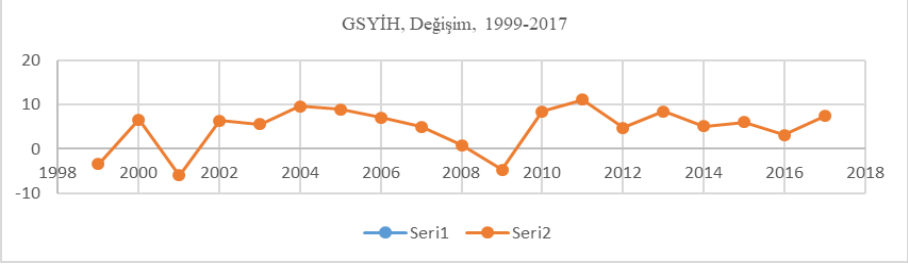
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr (Erişim: 07.12.2018)

Grafik 2
Dış Ticaret Dengesi, 1994-2017, (-) Milyar ABD Doları

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr (Erişim: 07.12.2018)

Grafik 3
GSYİH Değişim, 1999-2017, (% Olarak)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr (Erişim: 07.12.2018)

Literatürde Dış Ticaret-Büyüme İlişkisi

İhracat ve ithalat olarak, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkileri iktisatçılarca önem verilen bir konu olmuş ve literatürde tartışılmıştır. Bu etkileri çözümlemek noktasında değişik ekonometrik modeller kurulmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzlemde dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine araştırma gerçekleştiren yapılan belli başlı son dönem çalışmalar ve elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 2

Literatürde İhracat-İthalat-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Araştırmacılar	Çalışma Yayın Yılı	Çalışma adı, Model ve Dönem	Araştırma Bulguları
I.A.Elias ve E.E. Agbo A. Ruphina ve O. Loveth	2018	"Impact of International Trade on the Economic Growth of Nigeria, 1980-2012",Nijerya. Çoklu Regresyon Analiz Teknikleri.	Nijerya ihracatı ile ekonomik büyüme arasında yüksek düzeyli bir ilişki bulunmuştur.
C.Aktaş	2009	Türkiye'nin İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi, Johansen'nın Eşbütünleşme testi, Vektör hata düzeltme modeli. 1996-2006,Türkiye	Ampirik sonuçlar kısa dönemde ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Hata Düzeltme Modeline göre uzun dönemde, ihracattan ithalata, ithalattan ihracata, büyümeden ihracata ve büyümeden ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Clarence Jun Khiang Tan	2012	"International Trade and Economic Growth: Evidence from Singapore", Cross-country dataset,Kointegrasyon testi,1965-2009,Singapur	Singapur deneyiminde 1965-2009 döneminde dış ticaret ekonomik büyümeye etki yapmıştır. Singapur ekonomisinde, ekonomik büyümenin diğer belirleyicileri olarak, teknolojik ilerleme, enflasyon ve eğitim harcamaları bulunmuştur.

J.O.Adeleye ve O. S. Adeteye ve M.O. Adewuyi	2015	"Impact of International Trade on Economic Growth in Nigeria, Ko-İntegrasyon ve Error Düzeltme modeli,, ", (1988-2012), Nijerya.	Nijerya'da net ihracat verileri kullanılarak, Uluslararası ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkileri incelenmiştir. Çalışmada, sadece toplam ihracatın olumlu etkili olduğu saptanmıştır.
Peng Sun Almas Heshmati	2010	"International Trade and its Effects on Economic Growth in China" .Bu araştırmada ekonometrik ve non-parametrik yaklaşım ve Stochastic frontier production function test ve analizi kullanılmıştır. (2002-2007 Dönemi), Çin.	Net ihracat payları üretimde verimliliği (ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi) önemli ölçüde etkilemektedir.
Sayef Bakari ve Mohamed Mabrouki	2017	"Impact Of Exports And Imports On Economıc Growth: New Evıdence From Panama" , Johansen Ko-integrasyon analizi ve Granger-Nedensellik testi,1980-2015 dönemi,Panama.	Panama ekonomisinde, ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında çoklu ve güçlü bir etkinin olmadığı saptanmıştır. Diğer yanda ithalattan büyümeye ve ihracattan büyümeye iki yönlü nedensellik bulunmuştur.
Muhsin Kar ve Şaban Nazlıoğlu ve Hüseyin Ağır	2013	"Trade Openness, Financial Development, and Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis" , Linear and nonlinear causality yaklaşımları,1989-2007 dönemi, Türkiye.	Ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki vardır. Ekonomik büyüme finansal gelişmeye neden olur. Finansal gelişme ise ticari serbestleşmeye neden olur.
B.Kurt. ve H.Zengin,	2016	"İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli", ADF ve PP testleri, ithalatın milli gelir ve ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri Feder-Ram modeli, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri VAR ve Granger nedensellik analizleri kullanılarak araştırılmıştır. 1938-2010/1973-2010 dönemleri, Türkiye	Dolaylı etkilere bakıldığında toplam ithalat, makine ve ulaştırma araçları ithalatı, işlenmiş maddeler ithalatı, çeşitli mamül eşya ithalatı, yatırım ve tüketim malları ithalatı katsayıları pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Gıda maddeleri ithalatının doğrudan etki katsayısının pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, makine ve ulaştırma araçları ithalatı ve işlenmiş maddeler ithalatının katsayılarının negatif fakat istatistikî açıdan anlamsız olduğu bulunmuştur.

Seipati Mogoe ve Tumeleng Pleasure Mongale	2014	"The Impact of International Trade on Economic Growth in South Africa: An Econometrics Analysis.", Cointegrated Vector Otoregresyon (CVAR) Johansen cointegration test and Vector error correction modeli cointegrated vector otoregresyon testi kullanılmıştır ,1990-2013 Dönemi Güney Afrika	Araştırmaya göre, ihracat, döviz kuru ve enflasyonun GYİH'yı olumlu olarak, ithalatın ise olumsuz olarak etkilediği bulunmuştur.
Daniel Sakyi ve Jose Villaverde ve Adolfo Maza ve Krishna Reddy Chittedi	2012	"Trade Openness, Growth And Development: Evıdence From Heterogeneous Panel Coıntegratıon Analysıs For Mıddle-Income Countrıes", Panel Ko-integrasyon analizi,1970-2009 Dönemi.	Dış ticarette açıklık ile gelişme arasında sıkı bir ilişki vardır ve bu ilişki iki yönlü bir ilişkidir. Kısa dönemde ise bu ilişki görülememiştir.
O.Bahar	2006	"Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı ", VAR Analizi, Eş-bütünleşme Testi, 1963-2004	Turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiği bulunmuştur.
S.Kokrmaz ve A.Aydın	2015	"Türkiye'de Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi ", Granger Nedensellik ,Testi. 2002-2014 Dönemi.,Türkiye	Türkiye'de ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Bu sonuç; ithalat itişli büyüme, büyüme çekişli ithalat yaklaşımlarının Türkiye için geçerli olduğunu desteklemektedir.
M.Torusdağ ve M.Arvas	2016	"İthalat Ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği,1987-2015", En Küçük Kareler Yöntemi (OLS)	Analiz bulgularına göre büyüme ve ithalatın pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır.
Hakan Acet ve Sava Ç Erdoğan ve Melike Köksal	2016	"İthalat, İhracat Ve Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması ", Nedensellik testi, Dickey-Var Analizi.1998-2013 Dönemi, Türkiye	Test sonuçlarına göre, toplam ihracat, toplam ithalat ve reel GSYİH arasında nedensellik ilişkileri söz konusudur. İncelenen dönemde ithalatın büyüme üzerinde belirleyici unsur konumunda olması nedeniyle büyümenin ithalata dayalı olduğu söylenebilir

E.Yıldız,ve M.Berber	2012	"İthalata Dayalı Büyüme: 1989–2007 Türkiye Örneği",. Eştümleşme analizi ve hata düzeltme modeli,1989-2007,Türkiye	Analiz sonuçları toplam ithalat ve aramalı ithalatından büyümeye yönelik nedensellik olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yatırım malı ithalatı ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur. Çalışmadan elde edilen genel sonuç, incelenen dönemde "ithalata dayalı büyüme"nin varlığıdır.
İbrahim Akkaş ve Musa Öztürk	2016	"Türkiye'de İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi ", 2001Q3-2014Q3, Yapısal kırılmalar ve doğrusal zaman serisi yöntemleri, Türkiye	Sonuç olarak; Türkiye ekonomisinin merkez bankasının bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemine ait büyümesinin "ihracata dayalı büyüme" den ziyade "ithalata dayalı büyüme"yi uyguladığı görülmektedir. Buna göre de 1980'de başlatılan yapısal dönüşümün hedeflediği "ihracata dayalı büyüme" stratejisinin başarılı olmadığı, bilakis, ithalata dayalı bir büyümenin gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.
B.Özcan ve O.Özçelebi	2013	İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi? , Johansen eşbütünleşme metodu, 2005(1)-2011(11),Türkiye.	Sonuçlar, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği yönünde kanıtlar sunmaktadır.
Davor Mikulić ve Andrea Galić Nagyszombaty	2015	"Does international trade cause regional growth differentials in Croatia? ", a panel data model, 2000-2011 dönemi. Hırvatistan	Dış ticaret Hırvatistan'da bölgesel gelişmenin bir anahtarı olarak görülmemiştir. Hırvatistan'ın gelişmesinde insan sermayesi kalitesinin gelişmesi önemli bir belirleyici olarak görülmüştür. Bunun yanısıra, Hırvatistan büyümesinde, sabit sermaye yatırımları önemli görülmüştür. Ayrıca Hırvat ekonomik büyümesinde geçmiş dönemde en belirleyici öge iç talep olarak görülmüştür. Burada da kamu altyapı harcamaları tetikleyici olmuştur. Dış ticaretin ekonomik büyümedeki etkisi, iç talebin zayıfladığı ortamda görülebilir denilmektedir.

Cevat Gerni ve Ö. Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer	2008	"İthalata Dayalı İhracat Ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi" , çift logaritmik kalıpta tahmin edilen ihracat eş itliğiyle Granger nedensellik testi, 1980-2006 dönemi Türkiye	Elde edilen ampirik bulgular, Türkiye ekonomisinde ihracatın, dolayısıyla da ekonomik büyümenin aramalı ve sermaye malı ithalatından önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde kendini belirgin bir şekilde hissettiren ithalata dayalı ihracat ve büyüme süreçlerinin sürdürülebilirliği konusu, giderek artan cari açıklar nedeniyle ülkenin en önemli sorunlarından birisi olmuştur. Diğer bir deyişle, enflasyon hedeflemesi amacıyla benimsenen yüksek faiz-düşük kur politikalarının neden olduğu ucuz ithalata dayalı büyümenin de sınırlarının olduğu dikkate alınmalıdır.
J.W.Lee	1994	"Capıtal Goods Imports And Long-Run Growth" , cross country data testi, 89 GÜ ve GOÜ, 1960-85 dönemi için	1960-85 dönemine ait sonuçlar G.O.Ü.'lerde sermaye malları ithalatı ile büyüme arasında (kişi başına gelir büyümesi) yüksek etkilik görülmüştür.
A.Aytaç	2017	"Ekonomik Büyüme – İhracat İlişkisi: 2001-2016 Türkiye Örneği ", VAR modeline dayalı Granger nedensellik testi ile sınanmıştır. Ayrıca söz konusu değişkenlere ilişkin serilere ilişkin yapısal kırılmalar Zivot-Andrews birim kök testi yapılmıştır.	Analiz sonucunda ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla incelenen dönemde ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişki "Büyüme Kaynaklı İhracat" hipotezini destekler niteliktedir.

Amprik Çalışma ve Bulgular

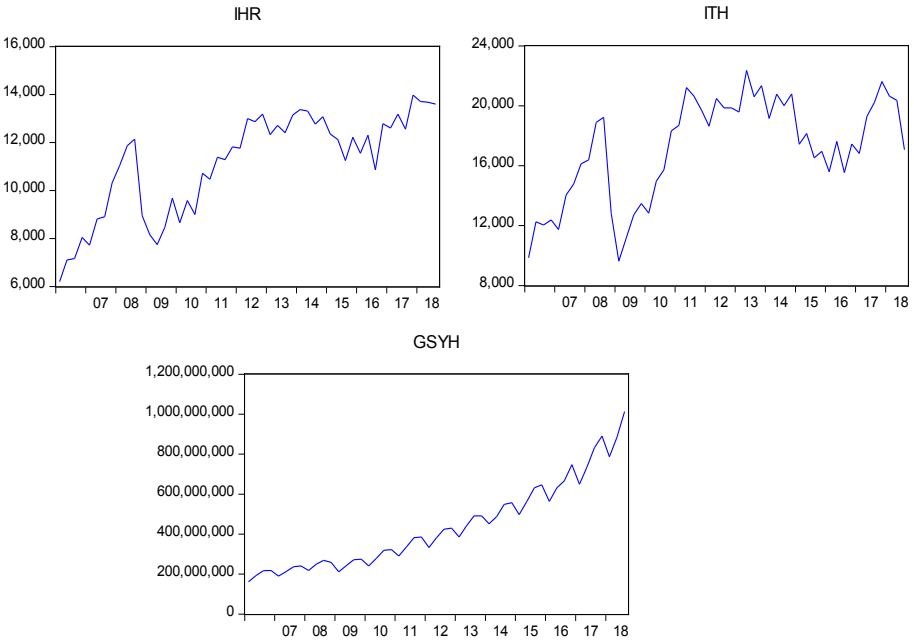
Bu araştırmada yanıt aranılan soru, Türkiye'de 2006-2018 döneminde ihracat-ithalat-ekonomik büyüme değişkenleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğudur. Ayrı ayrı ya da birlikte olaraktan ihracattan veya ithalattan ekonomik büyümeye nedensellik ilişkisi olabilir. Ya da ekonomik büyümeden ihracata ve/veya ithalata bir nedensellik ilişkisi olabilir. Ya da bunların dışında, ihracat ile büyümenin iki yanlı nedenselliği veya ihracattan ithalata, ithalattan ihracata tek yönlü ya da iki yönlü nedensellik ilişkisi de olabilir. Ya da üç değişkenin aralarında her hangi bir ilişki olmayabilir de. Burada Granger Nedensellik testi kullanılarak incelenen

dönem itibariyle bu değişkenler arasında ilişkinin ne yönde olduğu incelenmektedir. İncelenilen seriler 3 aylık veri döneminde toplandığı için öncelikle mevsimsellik içerip içermedikleri kontrol edilmiştir. Daha sonra mevsimsellikten arındırılan serilere birim kök testi uygulanmıştır.

ITH	Toplam (İhracat)-Düzey
IHR	Toplam (İthalat)-Düzey
GSYİN	Gayrisafi yurtiçi hasıla(Bin TL)-Düzey
Veri dönemi Veri Kaynak	 2006Q1-2018Q3 Tuik.gov.tr,tcmb.gov.tr

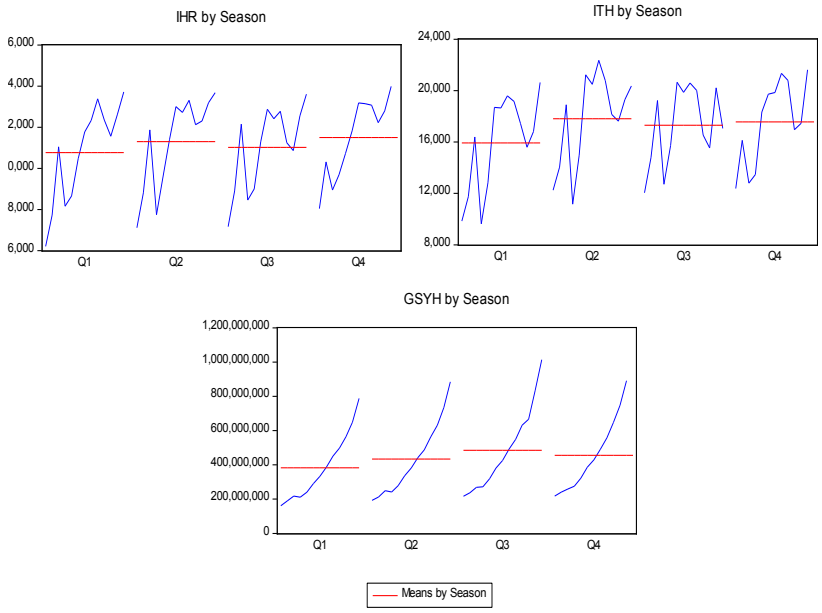
Grafik 4

Serilerin Grafikleri

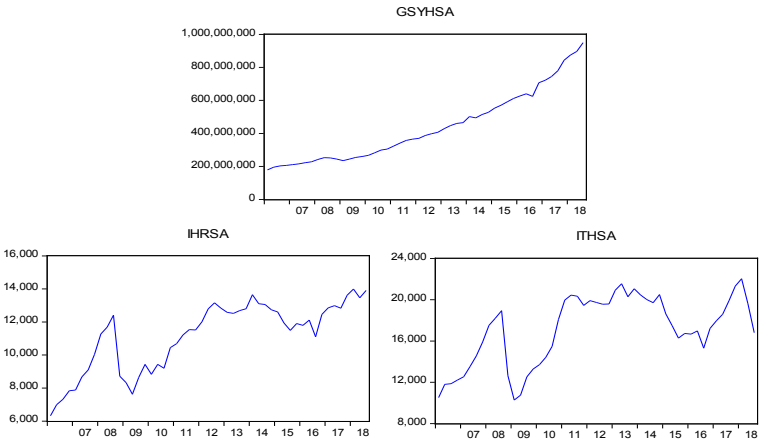
Grafik 5

Serilerin Mevsimsellik Grafikleri

Grafik 6

Serilerin Mevsimsellikten Arındırılmış Grafikleri (Moving Averages Yöntemi Kullanılarak)

Tablo 3

Birim Kök Sınaması Sonuçları: GSYH

Düzey				
			t-İstatistiği	Prob.*
ADF Test İstatistiği			1.747579	1.0000
Test Kritik Değerleri	1%		-4.156734	
	5%		-3.504330	
	10%		-3.181826	
Fark				
			t-İstatistiği	Prob.*
ADF Test İstatistiği			-8.694213	0.0000
Test Kritik Değerleri	1%		-4.156734	
	5%		-3.504330	
	10%		-3.181826	

Serilere Augmented Dicke Fuller birim kök testi uygulanmıştır. Analitik düzlemde, bu testte boş hipotez birim kökün varlığını gösterir (Uğurlu, 2009, s. 212). Fakat , boş hipotezin reddedilmesi seride birim kök olmadığını gösterir. Tablo 3'deki görüleceği üzere, p değerine göre 1.00 ile durağan olmadığı tespit edilen GSYHSA bir fark alınarak % 1 anlam seviyesinde (0,000) seri durağan hale getirilmiştir. Birinci fark sonucunda H0 hipotezi reddedilmiş seri birinci farkta durağan bulunmuştur.

Tablo 4

Birim Kök Sınaması Sonuçları : ITHSA

Düzey				
			t-İstatistiği	Prob.*
ADF Test İstatistiği			-2.696877	0.2424
Test Kritik Değerleri	1%		-4.156734	
	5%		-3.504330	
	10%		-3.181826	
Fark				
			t-İstatistiği	Prob.*
ADF Test İstatistiği			-4.677549	0.0024
Test Kritik Değerleri	1%		-4.156734	
	5%		-3.504330	
	10%		-3.181826	

Tablo 4'deki p değerine göre 0.24 ile durağan olmadığı tespit edilen ITHSA serisi bir fark alınarak % 1 anlam seviyesinde (0,002) durağan hale getirilmiştir. Birinci fark sonucunda H0 hipotezi reddedilmiş seri birinci farkta durağan bulunmuştur.

Tablo 5

Birim Kök Sınaması Sonuçları : IHRSA

Düzey				
			t-İstatistiği	Prob.*
ADF Test İstatistiği			-2.717678	0.2343
Test Kritik Değerleri	1%		-4.152511	
	5%		-3.502373	
	10%		-3.180699	
Fark				
			t-İstatistiği	Prob.*
ADF Test İstatistiği			-6.900216	0.0000
Test Kritik Değerleri	1%		-4.156734	
	5%		-3.504330	
	10%		-3.181826	

Tablo 5'deki p değerine göre 0.2343 ile durağan olmadığı tespit edilen IHRSA serisi bir fark alınarak % 1 anlam seviyesinde (0,000) durağan hale getirilmiştir. Birinci fark sonucunda H0 hipotezi reddedilmiş seri birinci farkta durağan bulunmuştur.

Granger nedensellik testi, iki değişken arasında zamansal gecikmeli ilişkilerde ilişkinin nedenselliğinin yönünü analiz edebilmek noktasında kullanılır. İki değişken için örnek verilecek olursa Granger nedensellik testi iki değişkenin gecikmeli değerlerinin birbirleri üzerindeki etkilerine dayanır. Bir değişkenin değişkenin şimdiki ve gecikmeli değeri diğer bir değişkenin değerini üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahipse bu iki değişken arasında Granger nedensellik olduğunu söylenir (Sağlam ve Uğurlu,2013:80). Granger testinde 1 gecikme alınmasına karar verilmiştir. En uzun gecikme birim kök testinde de kullanılan Schwarz kriterine göre 0 çıkmış, bu nedenle en küçük gecikme olan 1 gecikme alınmıştır. (Bkz. Ek-1)

Tablo 6

Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotez	F-İstatistiği	Prob.
DIHRSA DGSYHSA'nın Granger Nedeni Değildir	1.77750	0.1890
DGSYHSA DIHRSA'nın Granger Nedeni Değildir	0.08033	0.7781
DITHSA DGSYHSA'nın Granger Nedeni Değildir	0.01083	0.9176
DGSYHSA DITHSA'nın Granger Nedeni Değildir	0.25701	0.6146
DITHSA DIHRSA'nın Granger Nedeni Değildir	4.85931	0.0325
DIHRSA DITHSA'nın Granger Nedeni Değildir	1.14293	0.2906

Yapılan Granger Nedensellik testine göre Türkiye'de 2006Q1 döneminden 2018Q3 dönemine, yalnızca ithalattan ihracata nedensellik olduğu görülmüştür.

Sonuç

Dış ticaret bilançosunun ana kalemleri olarak ihracat ve ithalatın ekonomik büyümeye etki yapıp yapmadığı ya da nasıl etki yaptığı konusu iktisatçıların üzerinde araştırma yaptıkları ve cevap aradıkları bir konu olmuştur. Bu ilişkilerde, ekonomilerin özgül koşullarının etkisinde, her ülke için aynı biçimde bir yanıt verilememektedir. Çünkü, girift bir ilişki ağına sahip ekonomik büyüme sürecinde, her hangi bir etmenin

farklılaşması ile etki süreçleri değişebilmektedir. Bu nedenle de, ülkelerin özgül koşulları etkileşimin nasıl ve ne yönde olacağını da belirlemektedir.

Diğer taraftan ise, ekonomik büyüme, refahın artışını anlattığı cihetle her ekonomi için başarımı anlatır ve her toplum için istenilen bir gelişmedir. Ekonomik gelişme sürecinde kuramsal düzlemde ekonomik büyümeyi etkileyeceği öngörüsüyle ihracattan sıklıkla söz edilir. Son yıllarda ise milli gelir eşitliğine uymasa da, yarattığı etkilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri nedeniyle, ithalat ile ekonomik büyüme arasında da ilişkiler kurulmaktadır.

Burada ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki olup olmadığı, var ise nasıl bir ilişki olduğu yanıt aradığımız soruyu oluşturmuştur. İnceleme dönemimizi oluşturan 2006Q1-2018Q3 döneminde, araştırma sonuçlarına göre, ihracat ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır. Ekonomik büyümeden ihracata, ihracattan ekonomik büyümeye de her hangi bir ilişki saptanamamıştır. Aslında bu dönemde ihracatın öndeliğinin de olmadığını düşündüğümüzde bu sonuç şaşırtıcı değildir. Ancak ithalat ile büyüme arasında da bir ilişki kurulamamıştır. Yapılan Granger nedensellik testine göre yalnızca ithalattan ihracata nedensellik olduğu görülmüştür. Bu sonuç ise ihracatın etkileyici ölçüde ithalata bağlı olduğu tezini güçlendirmektedir. Bir bakıma, ihracatın artışı ithalatın artışı ile gerçekleştirilmektedir. Bu ise sanayi kesiminin ithalata bağımlılığın etkileri bağlamında değerlendirilebilir.

Kaynakça / References

Acet, H., Erdoğan, S. ve Köksal, M. (2016). İthalat, ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye uygulaması. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *16*(31), 145-161.

Adeleye J. O., Adeteye O. S. and Adewuyi M. O. (2015). Impact of international trade on economic growth in Nigeria (1988-2012). *International Journal of Financial Research*, *6*(3), 163-72. Retreived from http://ijfr.sciedupress.com

Akkaş İ. ve Öztürk, M. (2016). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *9*(42), 1329-1337.

Aytaç, A. (2017). Ekonomik büyüme-ihracat ilişkisi: 2001-2016 Türkiye örneği. *Social Sciences Research Journal*, *6*(4), 214-222.

Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(2),

35-47.

Bağcı, S. (2016). Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinin dış ticarete etkileri". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(3), 46-54.

Bahar, O. (2006). Turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi: Var analizi yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi*, *13*(2), 137-150.

Bakari, S. and Mabrouki, M. (2017). Impact of exports and imports on economic growth: New evidence from Panama. *Journal of Smart Economıc Growth*, *2*(1), 67-79. Retreived from www.jseg.ro

Balkanlı, A. O. (2018). *Türkiye'de ekonomik gelişme, dış denge ve kriz*. İstanbul: Filiz Yayınevi.

Balkanlı, A. O. (2017). *Küresel ekonomi koşullarında Türkiye'de ekonomik gelişme sorunu*. İstanbul: Filiz Yayınevi

Elias, I. A., Agbo A., Ruphina E. E. and Loveth, O. (2018). Impact of international trade on the economic growth of Nigeria. *European Journal of Business and Management*, *10*(18), 22-30. Retreived from https://www.researchgate.net/publication/326112971_ Impact_of International_Trade_on_the_Economic_Growth_of_Nigeria

Ercilasun, M. (2002). *2001 krizi, öncesi ve sonrası: makroekonomik ve mali bir değerlendirme* http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf.

Ersungur, M., Ekinci, E. D. ve Takım, A. (2011). Türkiye ekonomisinde ithalata bağımlılıktaki değişme: Girdi-çıktı yaklaşımıyla bir uygulama. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 1-11.

Gerni, C., Emsen, Ö. S. ve Değer, K. (2008). İthalata *dayalı ihracat ve ekonomik büyüme: 1980-2006 T*ürkiye deneyimi*.* 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir–Türkiye, 1-21. http://debis.deu.edu.tr/userweb//iibf_kongre/dosyalar/deger.pdf.

Kar, M., Nazlıoğlu, Ş. ve Ağır, H. (2006). *Trade openness, financial development, and economic growth in Turkey: Linear and nonlinear Causality analysis.* Internatıonal Conference on Eurasian Economies, 133-143. http://avekon.org/papers/695.pdf.

Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53*(1), 207-230. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/36311

Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye'de dış ticaret - ekonomik büyüme ilişkisi: Nedensellik analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 47- 76.

Lee, J. W. (1994). Capital goods imports and long-run growth. *National Bureau of Economic Research*, 4725. Retrieved from https://www.nber.org/papers/w4725.

Mikulić, D. and Nagyszombaty, A. G. (2015). Does international trade cause regional cause regional growth differentials in Croatia?. *Zb. Rad. Ekon. Fak. Rij*, *(33)*81-102. Retrieved from https://Hrcak.Srce.Hr/File/206469.

Jenicek, V. and Krepl, V. (2009). The role of foreign trade and its effects. (Role zahraničního obchodu a jeho efekty), *Agricecon, Czech*, *55*(5), 211–220. Retrieved from https://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/06929.pdf.

Özcan, B. ve Özçelebi, O. (2013). İhracata dayalı büyüme hipotezi Türkiye için geçerli mi?. *Yönetim ve Ekonomi*, *20*(1), 1-14.

Peng Sun, P. and Heshmati, A. (2010) International trade and its effects on economic growth in China. *IZA DP, 5151.* Retrieved from http://ftp.iza.org/dp5151.pdf.

Posner,M. V. (1961). International trade and technical change. *Oxford Econonic Papers, 13*(3), 323-341.

Sağlam, M. ve Uğurlu, E. (2013). Kamu açıkları, parasal büyüme ve enflasyon ilişkisi: Türkiye örneği (1983-2008). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, *50*(576), 71-83.

Sakyi,D., Villaverde J. ,Maza, A. and Chitted, K.R. (2012). Trade openness, growth and development: Evidence from heterogeneous panel cointegratıon analysıs for middle-income countries. *Cuadernos de Economía, 31*(57) Especial, 21-40. Retrieved from http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0121-47722012000200002

Savrul, B. K., Özekicioğlu, H. ve Özel, H. (2013). Türkiye'de finansal serbestleşmenin tarihsel gelişimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *38*, 227-238.

Savrul, B. ve Doğru, B. (2013). Nominal çapalar ve Türkiye'deki uygulama sonuçları. *Sosyal Bilimler Dergisi, 0*(1), 1-36. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100824

Seipati M. and Itumeleng P. M. (2014). The impact of international trade on economic growth in South Africa: An econometrics analysis. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, *5*(14), 60-66. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/272708696_ The_Impact_of_ International_Trade_on_Economic_Growth_in_South_Africa_An_Econometrics_Analysis.

Srinivasan, T. N. (2001). Trade, development, and growth, essays in international economics, *225*, 1-40. Retrieved from https://www.princeton.edu/~ies/IES_Essays/E225.pdf, Princeton University, Princeton.

Sümer, K. K. (2013). *Makro ekonomik modeller*. İstanbul: Beşir Kitabevi.

Sümer, K. K.(2005). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *1*, 82-91.

Tan, C. and Jun K. (2012). International trade and economic growth: Evidence from Singapore, Columbia University. Retrieved from https://pdfs.semanticscholar.org/247f/f26e81d0d14 b7731fb 7c044f3294f740bb5e.pdf.

Torusdağ, M. ve Arvas, M. (2016). İthalat ve ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *IUJEAS*, *1*(2),1-18. http://www.iibfdergi.igdir.edu.tr/DergiPdfDetay.aspx?ID=31

Turgut, A. (2006). Finansal krizlerde IMF'nin rolü ve önemi: 1997 Asya ve 2000-2001 Türkiye krizleri. *Selçuk Üniversitesi, Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, *10*(9), 1-14.

T.C. Merkez Bankası, (2018). Erişim Tarihi: 01.01/03.02.2019. https://www.tcmb.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). Erişim Tarihi: 01.01/03.02.2019, https://www.tuik.gov.tr

Uğurlu, E. (2009). Real exchange rate and economic growth: Turkey. *Manas Journal of Social Sciences*, *22*, 191-212.

Vernon, R. (1966). International investement and international trade in the product cycle. *Quarterly Journal International Trade in the Product Cycle, Quarterly Journal of Economics, 80*, 190-207.

Yıldız, Ezgi ve Berber, M. (2012). İthalata dayalı büyüme: 1989–2007 Türkiye örneği. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, *10*, 165-179.

Zengin, H. ve Kurt, B. (2016). İthalatın ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri: Feder-Ram modeli. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2*(4), 67-86.

EK-1

VAR Lag Order Selection Criteria						
Endogenous variables: DGSYHSA DIHRSA DITHSA						
Exogenous variables: C						
Date: 12/17/18 Time: 23:32						
Sample: 2006Q1 2018Q3						
Included observations: 45						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1551.107	NA	1.99e+26*	69.07140*	69.19185*	69.11630*
1	-1545.628	9.983126	2.34e+26	69.22791	69.70969	69.40751
2	-1539.237	10.79362	2.64e+26	69.34387	70.18698	69.65817
3	-1532.483	10.50686	2.96e+26	69.44367	70.64811	69.89268
4	-1518.718	19.57592*	2.46e+26	69.23192	70.79770	69.81563
5	-1506.717	15.46859	2.26e+26	69.09852	71.02563	69.81693
* indicates lag order selected by the criterion						
LR: sequential modified LR test istatistiği (each test at 5%)						
FPE: Final prediction error						
AIC: Akaike information criterion						
SC: Schwarz information criterion						
HQ: Hannan-Quinn information criterion						

Summary

In general, the balance of foreign trade in an economy is an important determinant of the equilibrium position and the main trend of the balance of payments. Therefore, it can be said that the developments in the foreign trade balance can affect directly the balance of payments first and then a whole economy and also to economic growth. Economic growth, in the most basic sense, means an increase in production in agriculture, industry and services sectors compared to the previous period. Increasing economic growth is obviously a success for every economy. In this success, the internal elements of the economy can be effective, as well as its external elements. When the external elements of the economy are mentioned, the foreign trade balance, in which exports and imports are involved, is explained. The relationship between foreign

trade and economic growth has been a topic discussed by economists for many years.

Especially in the 1950s, in international economic analysis, it became increasingly debatable whether exports would be the engine of economic growth. This discussion, which started especially in the advanced capitalist economies, is seen as a model in the emerging economies in order to stimulate economic growth and to achieve faster growth, and started to be implemented. However, the question of whether the export to stimulus to economic growth in every country could still a matter of debate. And at the other side, it is also debated whether imports can stimulate economic growth.

Turkey has opened its economy to the outside after 1980. On August 11, 1989 32 numbered Decree was issued. With this decree, applications for financial pressure and financial barriers were abandoned and financial liberalization started in Turkish economy. These changes led to the integration of the economy into the global economy. This change in the economic policies has increased importance of Turkey's foreign trade on economy. In this context, the interaction between economic growth and foreign trade started to be more discussed according to past periods in Turkey.

In this study, firstly, these debates were examined in the theoretical level and then the literature review was conducted and the results obtained from the relationship between foreign trade growth were examined. After examination of the external trade developments of the 2006-2018 period, using 2006Q1-2018Q3 period foreign trade data, via by Granger Causality test was investigated import-export-growth relationship in Turkey. It is seen from the research that there is a causality from import to export in the period 2006Q1-2018Q3. This result reinforces the thesis that exports are dependent on importation. In a way, the increase in exports is realized with the increase of imports.